

TEZ AYTISHLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Mamataliyeva Navbahor Xujamberdiyevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СКОРОГОВОРОК

Маматалиева Навбахор Хужамбердиевна

Преподаватель Термезского университета экономики и
сервиса

LEXICO-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF TONGUE TWISTERS

Mamataliyeva Navbahor Xujamberdiyevna

Teacher at Termez University of Economics and Service

Tel: +998915811456

mamadaliyeva.n@bk.ru

Orcid: 0009-0003-0470-7863

Annotatsiya: Mazkur maqolada tez aytishlarning leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tez aytishlar xalq og'zaki ijodining qiziqarli va boy sohasidir. Ular fonetik jihatdan murakkab bo'lib, talaffuzning mukammallashishiga yordam beradi. Tez aytishlarda so'z o'yinlari, alliteratsiya va assonanslar tez-tez uchraydi. Maqolada tez aytishlarning leksik birliklari va ularning semantik jihatlari tahlil qilinib, ular qanday qilib xalqning madaniy merosi bilan bog'liqligi misollar orqali yoritiladi.

Kalit so'zlar: tez aytishlar, leksik-semantik tahlil, fonetika, xalq og'zaki ijodi, alliteratsiya, assonans, so'z o'yini, madaniy yondashuv.

Аннотация: В статье анализируются лексико-семантические особенности скороговорок. Скороговорки — интересная и богатая область фольклора. Они фонетически сложны и способствуют улучшению произношения. Каламбуры, аллитерация и ассонансы распространены в быстрых высказываниях. В статье анализируются лексические единицы скороговорок и их семантические аспекты, а также на примерах объясняется, как они связаны с культурным наследием народа.

Ключевые слова: скороговорки, лексико-семантический анализ, фонетика, народное устное творчество, аллитерация, ассонанс, словесная игра, культурологический подход.

Abstract: This article analyzes the lexical-semantic features of tongue twisters. Tongue twisters are an interesting and rich field of folklore. They are phonetically complex and help to improve pronunciation. Puns, alliteration, and assonances are common in rapid utterances. The article analyzes the lexical units of tongue twisters and their semantic aspects, and how they are related to the cultural heritage of the people is explained through examples.

Keywords: tongue twisters, lexical-semantic analysis, phonetics, folk oral art, alliteration, assonance, word game, cultural approach.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Tez aytishlar xalq og'zaki ijodining yorqin namunasidir. Ular ko'p asrlar davomida avlodan-avlodga o'tib kelayotgan nutqiy san'atning bir ko'rinishi bo'lib, nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tez aytishlarning tilshunoslik jihatidan o'rganilishi, ayniqsa, ularning leksik va semantik o'ziga

xosliklarini tahlil qilish hozirgi kunda dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqolada tez aytishlarning leksik va semantik tomonlari chuqur tahlil qilinadi hamda ularning milliy madaniyat bilan aloqasi ko'rsatiladi [1].

АДАБИЙОТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Tez aytishlar

ko'pincha bir-biriga o'xshash yoki qarama-qarshi leksik birliklardan tashkil topadi. Ushbu birliklar so'zlar o'rtasidagi aloqalarni ifoda etib, ularni talaffuz qilishda qiyinchilik tug'diradi, bu esa ularni o'qitish va o'rgatishda qiziqarli va foydali qiladi. Quyida tez aytishlarning ba'zi leksik birliklarini tahlil qilamiz:

«Ko'cha bo'ylab kuya ko'tarilib, kuya kuyovning qulog'ini kuyirdi.»

Bu tez aytishda "kuya" va "kuyov" so'zlari leksik jihatdan farqli bo'lsa-da, fonetik jihatdan o'xshashligi bilan qiziqarli talaffuz muhitini yaratadi.

«Cho'p cho'pga chiqdi, cho'p cho'kdi, cho'pni cho'ktirgan kim?»

Bu tez aytishdagi barcha so'zlar "cho'p" atrofida shakllangan, lekin ularning ma'nolari bir-biridan farq qiladi. Shu sababli, talaffuzda og'irlik va tezlik ortadi, bu esa bolalar uchun murakkab so'z o'yiniga aylanadi [5].

Qovun po'stini qo'lingga qo'yib qo'ysang, qoqilib ketasan.

Qovun: O'zbek xalqining o'ziga xos mevalaridan biri, bu yerda aniq ma'noda ishlatilgan.

Po'sti: Meva yoki sabzavotning tashqi qatlami. Bu so'z ham kundalik hayotda keng ishlatiladi va «tashqi qatlam» ma'nosini anglatadi.

Qo'yib qo'yib: «Qo'y» so'zi bu yerda amal bajarishni bildiradi. «Qo'yib qo'yib» bu yerda harakatning takrorlanishini yoki natijani kuchaytirishni ko'rsatadi.

Qoqilib: Bu fe'l «biror narsaga urilib yiqilish» ma'nosini anglatadi. [7]

O'sha oshni o'sha oshpaz o'sha kuni oshxonaning o'rtasida pishirdi.

Osh: Bu o'zbek xalqining milliy taomi bo'lib, ushbu so'z to'g'ridan-to'g'ri milliy madaniyat bilan bog'liq.

Oshpaz: Osh tayyorlovchi shaxsni bildiruvchi leksik birlik, kasb nomi sifatida ishlatilgan.

Oshxona: Ovqat tayyorlanadigan joyni ifodalovchi so'z. Bu so'z turmush va madaniyat bilan bog'liq bo'lgan muhim leksik birlik.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION). Tez

aytishlardagi leksik birliklar kundalik turmushdagi narsalar, faoliyatlar va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Ular tilni rivojlantirish, talaffuzni yaxshilash va so'z boyligini kengaytirishda yordam beradi. Tez

aytishlarning semantik tarkibi o'zaro bog'liq bo'lmagan leksik birliklar o'rtasidagi munosabatni yaratadi [1]. Tez-tez uchraydigan semantik xususiyatlar quyidagicha dalillanadi:

«Qo'rqqan qo'ziquloq qo'porildi.»

Bu yerda «qo'rqqan» va «qo'ziquloq» semantik jihatdan bog'liq bo'lmagan tushunchalardir. Biroq, ular bir-biriga yaqin joylashtirilganligi sababli nutqda murakkab talaffuzni yaratadi.

«Tomda tovuq, tandirda tuz, tovuq tandirdan tomga sakrab chiqdi.»

Bu tez aytishda "tom", "tandir", "tuz", "tovuq" kabi so'zlar orqali murakkab semantik birikmalar yaratiladi, ularning bir-biriga bog'liq bo'lmaganligi esa talaffuzni qiyinlashtiradi. [6]

Chuchvarani chaynab ko'rsang, chuchvarachilar chuchvara chetga chiqmasligini bilishadi.

Chuchvara: Milliy taom bo'lib, bu so'z o'zbek madaniyati va ovqatlanish an'analari bilan bog'liq. Bu so'z matnda ko'p marta takrorlanib, tovush o'xshashliklari orqali talaffuz murakkabligi yuzaga keladi.

Chaynab: Bu so'z «ezish», «chaynash» ma'nosini anglatadi va harakatni ifodalaydi. Ushbu so'zda ma'no chuchvara bilan bog'lanib, taomning iste'mol qilinish jarayonini ifodalaydi.

Chuchvarachilar: Bu ko'plikdagi agent so'z, ya'ni chuchvara tayyorlaydigan kishilarni anglatadi. Matnda bu so'z chuchvaraning taom sifatidagi rolini kuchaytiradi va ma'noni kengaytiradi.

Chetga chiqmaslik: Bu ifoda «maqsadga erishish», «biror narsaning noto'g'ri yo'lga chiqmasligi» kabi semantik ma'no beradi. Bu kontekstda chuchvara tayyorlash jarayoni nazorat ostida ekanligi ko'rsatiladi.

Pishir-pishir qilib, piyoz-piyoz to'g'rasang, piyoz pishig'iga pishib ketadi.

Pishir-pishir: Bu so'z juftlashib, ovqat tayyorlash jarayonini anglatadi. Semantik jihatdan bu so'z ovqatning pishish jarayoni va bu jarayondagi harakatni ifodalaydi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Tez aytishlarning semantik tahlili orqali ularning ma'nolari chuqurroq o'rganiladi. Tez aytishlarda tovush o'yinlari yordamida so'zlarning ma'nolari o'zaro bog'lanib, ular orqali ma'noli nutq yaratish murakkablashtiriladi [2]. Bu jarayon o'zbek tilida o'xshash tovushli so'zlarning bir-biriga

bog‘lanib, tez talaffuz qilish qobiliyatini rivojlantiradi va semantik jihatlarini milliy madaniyat bilan ham bog‘liqdir. Tez aytishlardagi ba‘zi so‘zlar xalqning kundalik hayotidagi narsalar va hodisalarga bog‘langan bo‘lib, ularning semantik mazmuni shu narsalar orqali kengayadi. Tez aytishlarning asosiy fonetik xususiyati undagi so‘zlarning talaffuz qiyinligi va tezlik talab qilinishidir. Bu undoshlardan bir nechta takrorlanishlar, aliteratsiya va assonanslar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Quyidagi misollar buni tasdiqlaydi:

«Eshak qashqasi qashqaladi, qashqa qashqalab qashqaladi.»

Bu yerda «qashqa» tovushining takrorlanishi talaffuzni qiyinlashtiradi, shuningdek, undagi aliteratsiya mazmuniga ko‘ra qiziqarli o‘yin yaratiladi.

«Bo‘ri borib buzoq oldi, buzoq oldi, bo‘ri keldi.» [7]

Bu tez aytishdagi “bo‘ri” va “buzoq” so‘zlari aliteratsiya orqali talaffuzni qiyinlashtiradi va nutqning ritmik xususiyatini kuchaytiradi.

“Qarg‘alar qarg‘a-qarg‘a qilib qator-qator qarg‘alar qirg‘oqda qarg‘aladi”.

«Qarg‘a» va «qarg‘a» tovushlari matnda tez-tez takrorlanib, talaffuzni murakkablashtiradi va qarg‘alarning tovush chiqarishi va harakati haqida qiziqarli o‘yin yaratiladi.

Qop-qora qoplar qoplonlarga qarab qo‘rqmasdan qoplendi.

Bu yerda «qop» va «qoplon» so‘zlarining o‘xshashligi va bir xil tovushlarning takrorlanishi orqali talaffuz murakkablashadi. Qoplonlar va qoplarning aloqasi aliteratsiya orqali semantik o‘yin yaratadi. Tez aytishlarning leksik-semantik

xususiyatlari, ularning lingvistik jihatlarini chuqur o‘rganish natijasida, bolalarning nutq madaniyatini rivojlantirish va tilni yanada boyitishga katta hissa qo‘shishi mumkin. Shuningdek, bu xalq og‘zaki ijodi orqali milliy madaniyatni saqlash va avlodlarga yetkazish uchun samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. [3]

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytganda, tez aytishlar tilning talaffuz qobiliyatini rivojlantirish, nutqni tezlashtirish va tildagi tovushlarning musiqiylikini kuchaytirish uchun ishlatiladi.

**ADABIYOTLAR RO‘YXATI
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)**

1. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language (2nd ed.). Cambridge University Press, 2003.
2. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics (4th ed.). Routledge. 2013.
3. Leech G. N. A Linguistic Guide to English Poetry. Longman. 1969.
4. Nurmonov A. O‘zbek tili fonetikasining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 1995.
5. O‘ktamov S. O‘zbek xalq og‘zaki ijodining lingvistik tahlillari. – Termiz: Termiz Davlat Universiteti Nashriyoti. 2020.
6. Pinker S. The Language Instinct: How the Mind Creates Language. William Morrow & Company. 1994.
7. Rizaev Sh. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi: Aliteratsiya va stilistika. Toshkent Davlat Universiteti nashriyoti, 2001.

